

NOI DATE PRIVIND CIRCULAȚIA PE APĂ ÎN PREISTORIE

Andreea Parnic

NEW DATA CONCERNING PREHISTORIC WATERCOURSE CIRCULATION

The article discusses several items viewed as boat anchors, discovered in the Neo-Eneolithic *tell* from Hârșova, belonging to Boian and Gumelnița layers. The items found in Carsium Museum collections and in Hârșova site's deposit were analyzed following typological, raw material provenience, technological and functional related aspects, emphasizing their meaning concerning Eneolithic watercourse circulation data.

Keywords: epoca cuprului, Gumelnița, barcă, ancoră de piatră

Cuvinte cheie: Copper Age, Gumelnița, boat, stone anchor

Circulația oamenilor, a materiilor prime sau a pieselor finite constituie un subiect în sine deosebit de important, (v. în acest sens analizele și semnificațiile unor descoperiri arheologice la Pydyn 1998, Pydyn 1999). În cazul preistoriei lipsa surselor scrise orientează evident analiza spre argumentele directe, materiale, pe care hazardul sau cercetarea de teren ni le oferă. (v. în acest sens de exemplu și analizele publicate de către Hockmann 1996, Banffy 2004, Horvath 2003).

Dar, la modul general, observațiile sau ipotezele au fost în cazul cercetării românești dirijate de cele mai multe ori spre observații generale care nu au reușit să evidențieze aspecte concrete de natură să permită concluzii pertinente.

Observăm în același timp că istoriografia românească nu cunoaște până în prezent decât foarte puține studii dedicate acestei problematici atât de importante. În ultimii ani, descoperirea unor modele de lut ale unor ambarcațiuni au permis abordarea acestui subiect, ele reușind să evidențieze unele aspecte foarte importante privind

circulația, transportul pe apă și valoarea simbolică a acestor piese, pentru arealul culturii Cucuteni (vezi în acest sens Monah 2005, Ursulescu *et alii* 2003, Ursulescu *et alii* 2005).

Din nefericire, în cazul culturii Gumelnița, astfel de studii lipsesc cu desăvârșire, deși cea mai veche descoperire a unei astfel de piese a fost făcută în stațiunea de la Căscioarele, în anii de după primul război mondial (Ștefan 1925, 162, fig. 26).

În cele ce urmează dorim să atragem atenția asupra unor aspecte ce se vor referi numai la circulația pe apă în cazul comunităților culturilor Gumelnița și Boian, oferite de câteva piese aflate în prezent în colecțiile Muzeului Carsium–Hârșova sau în depozitul șantierului arheologic Hârșova-tell.

Reamintim că tell-ul neo-eneolitic de la Hârșova, jud. Constanța, este situat în zona de sud-est a orașului, pe malul fluviului (Popovici *et alii* 2000). Cercetările complexe, pluridisciplinare, efectuate aici (Popovici *et alii* 2002, Haită 2003, Bălășescu *et alii* 2003, Bălășescu *et alii* 2004, Popovici *et alii* 2001, Radu 2004, Haită, Radu 2003, Tomescu *et alii*

2003), au permis evidențierea faptului că locuirile preistorice, atribuite culturilor Boian, Gumelnița și Cernavoda I sunt caracterizate în principal de folosirea preponderentă a resurselor acvatice oferite din plin nu numai de către fluviu, dar și de către zonele inundabile din stânga fluviului. Aceasta a presupus, fără nici o îndoială, o circulație intensă, permanentă, pe fluviu, dar și în zonele inundabile unde și în prezent există brațe secundare ale Dunării și bălți, care este de presupus că vor fi existat și în preistorie.

Datele existente nu au permis până în prezent analize detaliate asupra aspectelor privind intensitatea și caracterul specific al tuturor activităților pe care membrii acestor comunități le efectuau. Chiar dacă pescuitul se impune drept una dintre activitățile cele mai importante certificate de informațiile obținute în cursul cercetărilor, nu pot fi ignorate altele privind obținerea unor alte resurse precum lemnul, diferite alte plante sau fructe necesare traiului zilnic și nu în cele din urmă circulația pe distanțe variabile, deocamdată dificil de evaluat.

În atari condiții credem că orice informații de natură să completeze tabloul cunoștințelor noastre sunt extrem de importante chiar dacă ele nu sunt încă de natură să permită concluzii nici complete și nici definitive.

Din punctul de vedere al condițiilor de descoperire observăm că lotul nostru are în compoziție o singură piesă care a fost descoperită în cursul săpăturilor arheologice, (cat. nr. 6), celelalte fiind recuperate de-a lungul timpului de către dl. Constantin Nicolae sau de către colectivul de cercetare din părțile tell-ului, prăbușite ca urmare a distrugerii monumentului de către locuitorii din imediata apropiere a suprafeței cercetate.

În consecință o singură piesă (cat. nr. 6, neilustrată), poate fi atribuită cu certitudine culturii Gumelnița, etapa A2. În cazul celorlalte (cat. nr. 1–5), încadrarea lor culturală este incertă. Observațiile făcute cu ocaziile recuperării lor permit, cu oarecare rezervă

totuși, atribuirea lor culturii Boian (cat. nr. 1) și culturii Gumelnița (cat. nr. 2–5).

Patru dintre acestea (cat. nr. 1–4) fac parte din colecția de arheologie a Muzeului Carsium din Hârșova¹.

Catalogul pieselor

I. Ancoră, Nr. Inv. 39493 (Pl. 1)

Condițiile descoperirii: Hârșova-tell, *passim*.

1. Greutate: 2,570 kg.
2. Lungime: la partea superioară: 16 cm, la partea inferioară: 27 cm.
3. Lățime: mică = 11,3 cm; mare = 14,3 cm.
4. Grosime: minimă: 5 cm, maximă: 7 cm.
5. Lungimi perforații în secțiune transversală:
 - La partea inferioară Lungime 1: 2,9 cm; Lungime 2: 5 cm; Lungime 3: 17,5 cm; Lungime 4: 19,3 cm;
 - La partea superioară Lungime 1: 2 cm; Lungime 2: 4,1 cm; Lungime 3: 16,3 cm; Lungime 4: 18,9 cm.
6. Forma este trapezoidală, având colțuri rotunjite; piesa prezintă perforații practicate din ambele sensuri prin *scobire*, cu formă ovală (diametru la partea superioară: diametru mic = 4 cm, diametru mare = 5,7 cm; diametru la partea inferioară: diametru mic = 4,3 cm, diametru mare = 5,9 cm; diametru la mijloc = 2,2 cm). Perforațiile au fost practicate la partea superioară de jos în sus și de sus în jos, iar la partea inferioară de jos în sus, la 45° față de axul longitudinal.
7. Material: calcar crem, fin, omogen, compact (determinare Constantin Haită, CNCP – MNIR)
8. Utilizare:
 - Ca ancoră: prezintă urme ușoare, mai vizibile la partea superioară, reprezentate de șanțuri;

¹ Desenele au fost efectuate de Mihai Cernău, Facultatea de Istorie, Universitatea Valahia Târgoviște. Fotografii D.N. Popovici.

— Ca ascuțitor (cute): la partea inferioară suprafața este plană și prezintă urme de ascuțire, șanțuiri, unele ample (3–4 mm), altele cu o amplitudine mai mică (1–2 mm) și cu lungimi între 5–12 cm.

9. Spărturi: la partea opusă perforației (în grosime) se observă o posibilă spărtură.

10. Încadrare cronologică: probabil cultura Boian, faza Spanțov.

II. Ancoră, Nr. Inv. 39494 (Pl. 2)

Condițiile descoperirii: Hârșova-tell, *passim*.

1. Greutate: 1,930 kg.

2. Lungime: 15 cm.

3. Lățime: 13 cm.

4. Grosime: minimă: 4,3 cm, maximă: 7,2 cm.

5. Lungimi perforații în secțiune transversală:

— Lungime 1: 2,2 cm; Lungime 2: 4,4 cm; Lungime 3: 7,8 cm; Lungime 4: 8,9 cm.

6. Forma este pentagonală, având colțuri rotunjite; piesa prezintă perforații practice din ambele sensuri prin scobire, cu formă circulară (diametru la partea superioară: diametru mic = 4,5 cm, diametru mare = 4,7 cm; diametru la partea inferioară: diametru mic = 4,7 cm, diametru mare = 4,9 cm; diametru la mijloc = 2 cm). Perforațiile au fost practice perpendicula pe axul longitudinal. Prezintă depuneri de calcar la partea superioară.

7. Material: calcar crem cenușiu, fin, omogen, compact (determinare Constantin Haită, CNCP – MNIR)

8. Utilizare: ancoră.

9. Spărturi: prezintă fisuri (este restaurată), spărturi.

10. Încadrare cronologică: probabil cultura Gumelnița, etapa A2.

III. Ancoră, Nr. Inv. 278 (Pl. 3)

Condițiile descoperirii: Hârșova-tell, *passim*.

1. Greutate: 1,140 kg.

2. Lungime: 14,5 cm.

3. Lățime: 11,8 cm.

4. Grosime: 5,4 cm.

5. Lungimi perforații în secțiune transversală:

— Lungime 1: 4,4 cm; Lungime 2: 5,1 cm; Lungime 3: 4,5 cm; Lungime 4: 6,7 cm.

6. Forma este trapezoidală, având colțuri rotunjite; partea inferioară este relativ plană. Piesa prezintă perforații practice din ambele sensuri prin scobire, cu formă aproximativ circulară (diametru la partea superioară: 4,6 cm; diametru la partea inferioară: 4,4 cm; diametru la mijloc = 2,6 cm). Perforațiile au fost practice de jos în sus, la un unghi de 45° față de axul longitudinal. La partea superioară are urme de calcinare.

7. Material: calcar crem deschis, textură fină, omogen, friabil (determinare Constantin Haită, CNCP – MNIR)

8. Utilizare: ancoră

9. Spărturi: prezintă o posibilă spărtură la partea superioară.

10. Încadrare cronologică: probabil cultura Gumelnița, etapa A2.

IV. Ancoră, Nr. Inv. 69

Condițiile descoperirii: Hârșova-tell, *passim*.

1. Greutate: 0,800 kg.

2. Lungime: la partea superioară: Lungime 1: 7,4 cm; Lungime 2: 8,2 cm; la partea inferioară: Lungime 3: 5,6 cm; Lungime 4: 7,4 cm.

3. Grosime: 6,2 cm (grosime 1: 2,7 cm; grosime 2: 3,5 cm).

4. Formă: un fragment; la partea inferioară este relativ plană.

5. Material: calcar grezos, cenușiu gălbui, cu textură medie, omogen, compact (determinare Constantin Haită, CNCP – MNIR).

6. Utilizare: ancoră.

7. Încadrare cronologică: probabil cultura Gumelnița, etapa A2.

V. Ancoră aflată în inventarul depozitului șantierului arheologic Hârșova-tell.

Condițiile descoperirii: Hârșova-tell, *passim*.

1. Greutate: 0,525 kg.
2. Lungime: la partea superioară: Lungime 1: 3,5 cm; Lungime 2: 5,9 cm; la partea inferioară: Lungime 3: 2,9 cm; Lungime 4: 6,4 cm.
3. Lățime: 11,4 cm.
4. Grosime: minimă: 3 cm; maximă: 5,7 cm.
5. Formă: un fragment; partea inferioară este relativ plană. Piesa prezintă perforații (diametru la partea inferioară: minim = 4 cm, maxim = 4,9 cm) practicate din ambele sensuri prin cioplire și care sunt perpendiculare pe axul longitudinal.
6. Utilizare: ancoră.
7. Spărturi: la partea superioară prezintă o spărtură care a afectat și forma perforației.
8. Încadrare cronologică: probabil cultura Gumelnița, etapa A2.

VI. Ancoră aflată în inventarul depozitului șantierului arheologic Hârșova-tell.

Condițiile descoperirii: Hârșova-tell, 1997, SB, st. 3, US 5505, carou G2, adâncime: -3,65 m.

1. Greutate: 0,560 kg.
2. Lungime:
 - la partea superioară: Lungime 1: 2,7 cm; Lungime 2: 4,8 cm;
 - la partea inferioară: Lungime 3: 2,6 cm; Lungime 4: 4,8 cm.
3. Lățime: 10 cm.
4. Grosime: 5,3 cm.
5. Formă: un fragment; probabil a avut o formă circulară. Piesa prezintă perforații (diametru la partea inferioară: 5 cm, diametru la partea superioară: 4 cm, diametru de mijloc: 1,6 cm) practicate din ambele sensuri și aproximativ perpendicular pe axul longitudinal.
6. Utilizare: ancoră.
7. Încadrare cronologică: probabil cultura Gumelnița, etapa A2.

Determinările realizate de către colegul C. Haită pentru câteva din piesele ce fac obiectul notei noastre (cat. nr. 1–4) sugerează, drept sursă foarte probabilă de materie primă, imediata apropiere a tell-ului unde astfel de calcar, fin, omogen, se găsește din abundență. În lipsa unor studii detaliate privind depozitele de calcar din zonă, este dificil în prezent de atribuit unor posibile surse diferite variațiile de culoare sau de omogenitate a pieselor în discuție.

Numărul redus al pieselor care fac obiectul notei noastre ne împiedică să definim o tipologie foarte sigură. Totuși, câteva observații se impun în acest sens. Piesa nr. 1, se detașează din punctual de vedere al formei, fiind cvasi-trapezoidală. Toate celelalte (cat. nr. 2–6) au în schimb o formă ovală neregulată. Una (cat. nr. 2) dintre ele este chiar mai curând pentagonală. Piesa nr. 3 pare să fi avut inițial o formă trapezoidală.

Astfel, deși ele nu păstrează urme evidente ale unei prelucrări oarecare, credem că este posibil ca forma inițială să fi fost modificată, iar în timpul folosirii ele au căpătat aspectul de piese rulate.

Tehnica utilizată pentru realizarea orificiilor este unitară, respectiv prin perforarea succesivă din ambele părți ceea ce conferă acestuia în secțiune transversală o formă asemănătoare a două conuri afrontate. Perforațiile au fost practicate din ambele sensuri (de sus în jos și invers) prin scobire. La exterior, forma acestora este ovală sau circulară.

Din punctul de vedere al greutateii constatăm, în cadrul lotului nostru gruparea pieselor în trei clase. Astfel, piesele nr. 1 și 2 au greutate de cca. 2 kg, prima atingând chiar aproximativ greutatea de 2,5 kg. O a doua clasă este constituită de piesele nr. 3 și 4 a căror greutate se concentrează în jurul greutății de 1 kg. Piesele nr. 5 și 6 în schimb au greutate mai apropiate, în jurul a 0,5 kg.

Desigur că și din acest punct de vedere este dificil de evaluat gradul de reprezentativitate al acestor clase de greutate. Observăm totuși că între clasele 1 și 3 diferența este semnificativă. Deci credem că este posibil ca greutatea lor să fi fost determinată de modalitățile concrete ale utilizării lor sau, poate, a tipului de ambarcație la care erau utilizate. Deocamdată nu se poate avansa mai mult în această direcție, dar poate că alte descoperiri vor putea aduce clarificări semnificative.

Încă o precizare se impune. Piesa cu nr. 1 a fost folosită ca ancoră, dar și ca ascuțitor (cute), foarte probabil pentru unelte de os-corn, deoarece la partea inferioară prezintă șanțuri vizibile. Faptul că această piesă este practic întregă ne împiedică să afirmăm că în acest caz avem de a face cu o reutilizare a

sa. Pe de altă parte, șanțurile observate nu ne permit să afirmăm că inițial ar fi fost utilizată pentru ascuțitul unor unelte și ulterior drept ancoră de barcă. În consecință se poate crede că ar fi putut fi folosită concomitent, dar probabil nu pentru o lungă perioadă de timp.

După cum am menționat deja, numărul redus de piese și lipsa, pentru cele mai multe dintre acestea, a contextului clar, ne împiedică să avansăm concluzii certe sau generale privind semnificațiile lor. Cu toate acestea, publicarea lor permite evidențierea unei categorii de informații privind circulația și transportul pe apă în preistorie, ce până în prezent erau necunoscute. Fără îndoială, viitoarele date vor putea clarifica multe dintre problemele pe care noi am încercat numai să le evidențiem în aceste pagini.

BIBLIOGRAFIE

- Bălășescu et alii 2003** — A. Bălășescu, M. Udrescu, V. Radu, D. Popovici, *Archéozoologie en Roumanie. Corpus de données*, Ed. Cetatea de Scaun-Târgoviște, 2003.
- Bălășescu et alii 2004** — A. Bălășescu, V. Radu, D. Moise, *Omul și mediul animal în milenii VII-IV la Dunărea de Jos*, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Pluridisciplinare 11, Târgoviște, 2004.
- Bánffy 2004** — E. Bánffy, *The 6th Millennium BC boundary in Western Transdanubia and its role in the Central European Neolithic transition. (The Szengyörgyvölgy-Pityerdomb settlement)*, Budapeșt, 2004.
- Haită 2003** — C. Haită, *Sedimentologie și micromorfologie. Aplicații în arheologie*, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Pluridisciplinare 4, București, 2003.
- Haită, Radu 2003** — C. Haită, V. Radu. *Les zones de rejets ménagères de la culture Gumelnița: temoins dans l'évolution chrono-stratigraphique des tells. Étude micro-morphologique et archéo-ichtyologique sur le tell d'Hârșova (dép. Constanța)*. Cercetări Arheologice 12, p. 375 - 387.
- Höckmann 1996** — O. Höckmann, *Schiffahrt in der Steinzeit*, în M. Porumb, (ed), *Omaggio a Dinu Adameșteanu*, Cluj-Napoca, 1996.
- Horváth 2003** — F. Horváth, *Neolithic boat model from Hódmezővásárhely-Gorzsa*, în E. Jerem, P. Raczky, (eds), *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa*. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag, Budapeșt, 2003.
- Monah 2005** — D. Monah, *Machete de ambarcațiuni din culturile Precucuteni și Cucuteni*, în V. Spinei, C-M Lazarovici, D. Monah, (ed.), *Scripta praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, Iași, 2005.
- Popovici et alii 2000** — D. Popovici, B. Randoiu, Y. Riailand, V. Voinea, F. Vlad, C. Bem, C. Bem, G. Haită, *Les recherches archéologiques de Hârșova-tell (dép. Constanța), 1997-1998*, Cercetări Arheologice 11-1, București, 2000, 13-124.
- Popovici et alii 2001** — D. Popovici, B. Randoiu, Y. Riailand, *Le tell néolithique et chalcolithique d'Hârșova (Roumanie)*, în J. Guilaine, *Communautés villageoises du Proche-Orient à l'Atlantique (8000-2000 avant notre ère)*, Séminaire du Collège de France, Errance, 119-152.

Pydyn 1998 — A. Pydyn, *Universal or relative? Social, economic and symbolic values in Central Europe in the transition from the Bronze age to the Iron Age*, în D. Bailey (ed.), *The Archaeology of Value : Essays on Prestige and the Processes of Valuation*, B.A.R., I.S., 1998.

Pydyn 1999 — A. Pydyn, *Exchange and Cultural Interactions. A study of long-distance trade and cross-cultural contacts in the Late Bronze Age and Early Iron Age in Central and Eastern Europe*, B.A.R., I.S., 813, 1999.

Radu 2004 — V. Radu, *Exploitation des petites faunes du bas Danube durant le Néolithique et Chalcolithique*, in coord. J-P Brugal et J. Desse, *Petits animaux et sociétés humaines. Du complément alimentaire aux ressources utilitaires*, XXIVe Rencontre internationale d'archéologie et d'histoire d'Antibes, Edition APDCA, Antibes, 469–475.

Ștefan 1925 — Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925.

Tomescu et alii 2003 — A. M. F. Tomescu, V. Radu, D. Moise, *High Resolution Stratigraphic Distribution of Coprolites within Eneolithic Middens, a case study: Hârșova-tell (Constanta County, Southeast Romania)*. *Environmental Archaeology*, 8, no 2, USA, 97–109.

Ursulescu et alii 2003 — N. Ursulescu, V. Merlan, A. F. Tencaru, M. Văleanu, *Isaiia, com. Răducăneni, jud. Iași*, în C.C.A.R, *Campania 2002*, 2003.

Ursulescu et alii 2005 — N. Ursulescu, D. Boghian, V. Cotiușă, *Problèmes de la culture Precucuteni à la lumière des recherches de Tîrgu-Frumos (Dép. de Iași)*, în V. Spinei, C.-M. Lazarovici, D. Monah, (eds), *Scripta Praehistorica. Miscellanea in honorem nonagenarii magistri Mircea Petrescu-Dîmbovița oblata*, 2005.

LISTA FIGURILOR

Pl. 1. Anchor. Hârșova-tell

Pl. 2. Anchor. Hârșova-tell

Pl. 3. Anchor. Hârșova-tell

AUTOR

Andreea Parnic

Muzeul Dunării de Jos, Călărași

andreea_p_1@yahoo.com